

Merima Krijezi

Filološki fakultet u Beogradu

Predrag Mutavdžić

Filološki fakultet u Beogradu

O pravilima upotrebe neodređenog i određenog vida nominala u albanskom jeziku

Učenje stranog jezika je tradicionalno usmereno na poznavanje jezičkih pravila tj. znanje specifičnih gramatičkih pravila kroz sistematsko učenje prethodno izabranih struktura (Long, 1991; Ellis 1990,2003,2006; Linguam 2012). Svaki jezik, pored univerzalija, poseduje i svoje specifičnosti koje ga identifikuju kao posebnog, univerzalno prepoznatljivog, za sve govornike datog jezika, ali i one koji taj jezik uče kao drugi ili strani jezik (L2). Gramatička kategorija vida nominala je kategorija koja postoji u mnogim indoevropskim jezicima, uključujući i albanski, dok srpski jezik odlikuje odsustvo ove gramatičke kategorije. Ovakva distinkcija svakako utiče na to da se gramatička kategorija vida nominala u albanskom jeziku i njegova pravilna upotreba kod učenika koji su izvorni govornici srpskog jezika doživljava kao veoma teška i kompleksna. Kao takva dovodi do pojave velikog broja grešaka u verbalnoj i ortografskoj produkciji. U našem radu dali smo prikaz najvažnijih pravila upotrebe nominala u neodređenom i određenom vidu, kako su data u gramatikama savremenog albanskog jezika i nastojali da ukažemo na potrebu dopunjavanja ovih pravila dodatnim gramatičkim, ali i semantičkim i pragmatičkim objašnjenjima.

Ključne reči: vid nominala, metodika nastave, greške, albanski, srpski

Prilikom učenja nekog stranog jezika kao tri najčešća slučaja koja dovode do grešaka u verbalnoj i ortografskoj produkciji na datom jeziku, po mišljenju mnogih lingvista i metodičara su: upotreba odgovarajućeg vremena i aspekta, kongruencija subjekta i predikata (glagola) i upotreba člana (vidi Miller 2005, Sinclair, 1991, Master 1997). Upotreba člana se izdvojila kao jedan od najkompleksnijih faktora, naročito kada je reč o govornicima čiji jezik ne poseduje ovu gramatičku kategoriju. Za razliku od grešaka koje učenici prave prilikom upotrebe adekvatnog glagolskog vremena i kongruencije subjekta i

predikata, koje se mogu redukovati gramatičkim vežbanjima, pažljivim iščitavanjem i proverom napisanih (i izgovorenih) rečenica, uz pomoć nastavnika, poželjno osobe koja je izvorni govornik ciljnog jezika (L2), pravljenje grešaka prilikom upotrebe odgovarajućeg člana je nešto što prati svakog pojedinca kroz ceo proces učenja i usvajanja stranog jezika. Njihov broj može biti sveden na minimum, ali će takve greške uvek biti prisutne. Sama metodička praksa ukazuje da je njihovo prisustvo vidljivo i na najvišim nivoima, nivou C1 i C2, i rekli bismo da su upravo takve greške indikator koji sagovornika markira kao učesnika diskursa kome dati jezik nije maternji.

Hewson (Hewson, 1972:132, citirano u Miller, 2005, 80) je engleski sistem članova nazvao „psihomehanizmom” uz pomoć kojeg izvorni govornici engleskog jezika koriste članove pravilno, ali nesvesno. To je i glavni razlog što pravilna upotreba članova kod izvornih govornika ovog jezika ne predstavlja problematičnu gramatičku kategoriju niti nešto čemu je potrebno posvetiti posebnu pažnju. Mogli bismo reći da je takva situacija u svim jezicima čiji sistem poseduje član/ove. Onima koji uče jedan takav jezik ovladavanje pravilnom upotrebom članova, bez obzira da li i u njihovom maternjem jeziku takva kategorija postoji ili ne, može predstavljati vrlo komplikovan zadatak. Albanski jezik odlikuje postojanje postpozitivnog člana koji markira određeni vid imenice kao i prepozitivnog člana (*një*) koji markira neodređeni vid imenice. Prepozitivni član *një* u albanskom jeziku ima trojaku funkciju, može biti nulti član, broj i član kojim se označava neodređenost. Za razliku od albanskog, srpski jezik odlikuje odsustvo ove gramatičke kategorije. Imenice poseduju gramatičke kategorije roda, broja, padeža i animatnosti (Piper, Klajn 2014:53), ali ne i vida. Ovakva distinkcija svakako utiče na to da se gramatička kategorija vida imenice u albanskom jeziku i njegova pravilna upotreba kod učenika koji su izvorni govornici srpskog jezika doživljava kao veoma teška i kompleksna. Nemogućnost razumevanja date gramatičke kategorije kao posledicu ima evidentnu pojavu velikog broja grešaka, kako u verbalnoj, tako i u ortografskoj produkciji na albanskom jeziku. U našem radu pokušali smo da damo prikaz najvažnijih pravila upotrebe nominala u neodređenom i određenom vidu, kako su data u gramatikama savremenog albanskog jezika i da ukažemo na potrebu dopunjavanja takvih pravila dodatnim gramatičkim, ali i semantičkim i pragmatičkim objašnjenjima. Po mišljenju Paulston i Bruder (Paulston, C & M Bruder, 1976) gramatika prožima sve jezičke veštine i cilj predavanja gramatike je oralna upotreba ciljnog jezika u komunikativne svrhe. Prema nekim drugim lingvistima gramatika nam omogućava da komuniciramo sa određenim stepenom preciznosti, jer je njeno poznavanje istovremeno i poznavanje sistema određenog jezika (Cullen, 2008). Ipak, poznavanje samo gramatike tj. gramatičkih pravila nije dovoljno da bi se uspešno naučio jedan strani jezik, tek međusobnim prožimanjem i koegzistiranjem dveju

kompetencija – gramatičke i pragmatičke, moguće je ovladati stranim jezikom. Važno je napomenuti da se ove dve kompetencije moraju graditi i dopunjavati tokom svih faza učenja jednog stranog jezika, od početnih do najviših nivoa, jer samo poznavanje gramatičkih pravila bez razumevanja komunikacijskih aspekata rezultira govornikom jednog stranog jezika ali ne i uspešnim sagovornikom koji je i komunikator¹.

Pored mnogobrojnih objavljenih gramatika savremenog albanskog jezika (Beci 2004, Çeliku et al. 2004, Demiraj 1971), kao najeminentnija, i kao glavna referenca i polazište, prilikom proučavanja gramatičkog sistema albanskog jezika je svakako gramatika koju je izdala Albanska akademija nauka u saradnji sa Institutom za albanski jezik i književnost (Agalliu et al. 2002). U ovoj gramatici je navedeno 6 pravila za upotrebu određenog vida i 12 pravila za upotrebu neodređenog vida. Neka od pravila za upotrebu određenog/neodređenog vida imaju i dodatak u vidu potpravila tj. pravila koja su označena kao a, b, c, d... (do 8 mogućih dodatnih značenja) i dodatak koji se odnosi na *upotrebu određenog/neodređenog vida vlastitih imenica*, ali i na samo *značenje* vida imenice i njegovu upotrebu u konkretnim slučajevima. Na osnovu uvida u prikaz pravila upotrebe date gramatičke kategorije, jasno je da je njihov broj mnogo veći u odnosu na navedeni (ukoliko bi osnovnom broju pravila za upotrebu određenog vida dodali i potpravila, njihov broj bi se povećao na 21, a u slučaju neodređenog vida na 16). Autori gramatike navode konkretna pravila upotrebe, slučajeve upotrebe određenog vida kod vlastitih imenica, ali i značenje određenog vida koje ukazuje na uopštavanje, opštu karakteristiku vrste, grupacije, entiteta i sl. Navešćemo sva pravila koja su navedena u pomenutoj gramatici i dodati sve napomene, koje bi mogle da pomognu boljem razumevanju datih pravila. Počecemo od određenog vida.

Imenica se pojavljuje u određenom vidu u sledećim slučajevima²:

1. Kada se u okviru istog konteksta spominje po drugi put. Ovakva vrsta određenosti je anaforička. Imenica se pojavljuje u određenom vidu jer se po drugi put spominje u okviru istog konteksta i tako postaje poznata i za govornika i slušaoca (sagovirnika/e).

“Ç’ke që shtyn, more djalë, më shkele! – bërtiti **një grua** dhe vështroi me inat një djalosh, i cili u skuq dhe aty për aty i kërkoi ndjesë. **Gruas** i erdhi keq,

¹ Na ovaj termin smo prvenstveno naišli u radu Elisa (Ellis, 1990) ali i kod drugih autora koji su ovaj termin usvojili i uključili u svoj terminološki korpus, kao što su Hoang Mai, L, Thi Bich Ngoc, L & Trong Tuan, L, u *Teaching English through Principles of Instructed Language Learning*, pristupljeno sa <http://www.academypublication.com/issues/past/tpls/vol03/04/08.pdf>

² Sva navedena pravila su data na osnovu pravila koja su navedena u Gramatici albanskog jezika (Gramatika e gjuhës shqipe I, Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë/ Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 2002).

kur pa fytyrën e trupëruar të djaloshit. (“Zašto se guraš, o momče, zgazio si me! – viknula je žena i besno pogledala mladića, koji je momentalno pocrveo i izvino joj se. Ženi je bilo žao, kada je videla mladićevo postišeno lice.”) (Agalliu et. al. 2002:121)

2. Kada postoji neka vrsta objektivne veze, odnosa, sa nekom drugom imenicom u okviru datog konteksta ili konteksta uopšteno. U tom slučaju razlog za određenost nije ponavljanje, već logička veza koja postoji među njima. Ta veza je i uzrok pojavljivanja imenice u određenom vidu iako se data imenica u kontekstu pojavljuje po prvi put. Npr.: Hipi në autobus dhe u përshëndet me **shoferin**. (Ušao je u autobus i pozdravio se sa vozačem.)

3. Kada se iz konkretne situacije, u okviru koje se odvija razgovor (diskurs), razume o čemu se govori. Entitet o kome se govori se nalazi pred sagovornicima i oni ga mogu videti ili dodirnuti, zato o njemu govore kao o nečemu određenom tj. poznatom.

Shiko sa janë rritur **vajzat!** (Pogledaj kako su porasle *devojke!*); Kanë mbaruar **mollët?!** (Nema više *jabuka?!!*); Hape **dritaren!** (Otvori *prozor!*)

4. Kada se iz informacije koju imaju sagovornici, razume da se govori o nekom predmetu ili osobi, o kojoj su prethodno razgovarali ili je spominjali u nekoj drugoj situaciji.

Mos flitni me zë të lartë se do të më zgjoni **djalin**, - tha nëna. (Ne pričajte tako glasno, probudićete mi dete (sina) – reče majka.) (Agalliu et. al. 2002:123)

Naše opšte zapažanje je da su pravila 1., 2., 3. i 4. prvenstveno vezana za situacioni kontekst (pored rečeničnog). Svako od pravila ukazuje na objektivnu vezu, odnos, relaciju koja postoji između najmanje dva entiteta gramatički predstavljenih nominalima, ali je upotreba nominala u određenom vidu uslovljena i odnosom posmatrač-posmatrano, poznato (za učesnike diskursa ili samog govornika) markirano u odnosu na nepoznato. Potvrdu za ovakav stav našli smo u velikom broju primera, navešćemo nekoliko:

1. Po pres **autobusin**. (Čekam autobus.)

2. Ku është **tualeti?** (Gde je toalet (ve-ce)?)

3. Ma jep **librin**, të lutem! (Molim te (budi ljubazan/na), daj mi knjigu!)

U prvom primeru nominal *autobus* je u određenom vidu. Iz ravni posmatrač-posmatrano nominal je posmatrano, dok je kao entitet markiran kao poznato. Osoba čeka autobus, ali je taj autobus za nju konkretan tj. poznati autobus (sa određenim brojem ili koji vozi na određenoj liniji, od tačke A do B). U drugom primeru nominal *toalet* je u određenom vidu jer je entitet poznat za sagovornike, jedan od učesnika diskursa pouzdano zna gde se takav objekat nalazi kao sastavni deo većeg objekta (restorana ili nekog drugog ugostiteljskog objekta i sl.), dok drugi iako ne zna precizno gde se nalazi, zna da on u tom većem objektu postoji. U trećem primeru nominal *knjiga* je u određenom

vidu jer ga sagovornici mogu videti i on je za oba sagovornika posmatrano i poznato. Jedna određena knjiga koju sagovornici vide. Primeri 2. i 3. mogu biti rečenice kojima započinjemo diskurs i sa nepoznatom osobom. Ta osoba će savršeno razumeti o čemu govorimo ili šta je pitamo.

5. Kada imenica označava univerzalni entitet, jedinstven u svojoj vrsti. Takve su imenice: Dielli (Sunce), Hëna (Mesec), Marsi (Mars), Toka (Zemlja) i sl., imena godišnjih doba: pranvera, vera, vjeshta, dimri (proleće, leto, jesen, zima); meseca u godini: janari, shkurti, marsi.(januar, februar, mart...), vetrova: veriu, gorenì, juga (severac, jugo), kao i imenice koje označavaju univerzalne pojmove (takve imenice uglavnom prati i neka odredba): populli italian (italijanski narod), letërsia e vjetër serbe (stara srpska književnost), gjuhësia e përgjithsme (opšta lingvistika) itd.

6. Kada imenicu prati neka odredba koja je bliže određuje.

a) prisvojna zamenica – **çanta** ime (moja torba), **fakulteti** ynë (naš fakultet), **shhtëpia** jonë (naša kuća) itd. Imenica je u određenom vidu čak i u slučaju da ispred nje stoji član *një* (sa značenjem *jedan*) - Do të vij me **një shoku im** (Doći ću sa jednim svojim drugom).

b) odredba u genitivu. Razlog upotrebe imenice u određenom vidu kada je prati odredba u genitivu je samo značenje genitiva. Genitiv se po svom značenju približava prisvojnoj zamenici, jer ukazuje na pripadnost.

dhoma e gjumit, **salla** e operacionit, **Kodra** e diellit, **fusha** e gravitacionit.. (spavaća soba, operaciona sala, Sunčev breg, gravitaciono polje...).

c) redni broj.

Hapi i parë (prvi korak), **kati** i tretë (treći sprat), **java** e parë (prva nedelja), **raundi** i pestë (peta runda)...

d) pridev u superlativu (apsolutnom superlativu).

Ajo ishte **vajza më e bukur** e shkollës. (Ona je bila *najlepša devojka* u školi.)

e) pridev **i fundit (poslednji/poslednja)**. Svojim značenjem pridev određuje imenicu (entitet) kao posebnu, izdvojenu od drugih.

ndeshja e fundit (poslednja utakmica), **mësimi** i fundit (poslednji čas/lekcija), **lajmet** e fundit (najnovije vesti (*bukv.* poslednje vesti)), **stacioni** i fundit (poslednja stanica).

f) kada joj prethodi neodređena zamenica **gjithë, tërë** (ceo, cela, celo; sav, sva, svo).

U gramatici nisu navedene neodređene zamenice **të gjithë** (svi), **të gjitha** (sve, svo) čija upotreba ispred imenice uvek utiče na njen vid i pojavljivanje u određenom vidu. Ukoliko upotrebimo neku od navedenih neodređenih zamenica, imenica koja stoji iza nje mora biti u određenom vidu. Zamenice *të gjithë* i *të gjitha* stoje samo uz imenice u množini, dok se zamenice *gjithë* i

tërë mogu upotrebiti uz imenice i u jednini i u množini (isključivo u određenom vidu).

Të gjithë **njerëzit** janë të ndryshëm. (Svi ljudi su različiti.); Të gjitha **femrat** janë të bukura. (Sve žene su lepe.)

Gjithë pedagogët, gjithë **njerëzit**, **shokët**, **kafshët...** (svi profesori, svi ljudi, drugovi, životinje...); *Gjithë jetën*, **kohën**, gjithë **vendi**, **bota**, **fshati**, **shkolla**, gjithë **Suedia...** (ceo život, sve vreme, celo mesto (cela zemlja), ceo svet, celo selo, cela škola, cela Švedska...

Tërë **bota**, **vendi**, **fshati**, **lagjja**, **shkolla**, **populli**, **njerëzit**, **shokët...**(ceo svet, celo mesto (zemlja), celo selo, naselje, cela škola, ceo narod, svi ljudi, svi drugovi...); Tërë **ditën**, tërë **natën**, tërë **kohën**, tërë **vitin...** (ceo dan, celu noć, sve vreme, cele godine...)

U gramatikama nisu date napomene koje bi, po našem mišljenju, svakako mogle da doprinesu boljem razumevanju upotrebe neodređenog i određenog vida imenice, a odnose se na konstrukcije sa neodređenim zamenicama.

Kao prvo: i u rečenicama u kojima je data gradivna imenica (ispred koje stoji neodređena zamenica *gjithë/tërë*), kojom se naglašava da je ceo entitet (hrana ili piće, tečnost) potrošen, konzumiran, pojedan ili popijen, kao na primer: E hëngri gjithë **çokollatën**. (Pojeo je celu čokoladu.); E piu gjithë **ujin** (**qumështin**). (Popio je svu vodu (svo mleko)), imenica mora biti u određenom vidu.

E hëngri *tërë* **çokollatën** (bukën, gjellën).; E piu *tërë* **qumështin**. (Pojeo je celu čokoladu (sav hleb, sve što mu je bilo u tanjiru (*bukv.* celo jelo).; Popio je svo mleko.)

Ukoliko zamenica *tërë* ima priloško značenje i ne stoji ispred gradivne imenice, imenica će uvek biti u neodređenom vidu. Kao na primer:

Ishte tërë **inat**. (Bio/Bila je vrlo besna.) (<http://www.fjalori.shkenca.org/>);

Mishi ishte tërë **kocka**. (Meso je bilo same kosti.) (<http://www.fjalori.shkenca.org/>);

Erdhi tërë **gëzim**. (Došao je sav radostan.) (<http://www.fjalori.shkenca.org/>);

E bëri me gjithë **qejf**. (Drage volje je to učionio.)

g) kada joj prethodi zbirni broj: **të dy**, **të dyja**, **të katër**, **të katra...** (oboje, obojica; obe, četvoro, četvorica; četiri...)

Të dyja skuadrat kanë nga dy fitore. (Obe ekipe imaju po dve pobe.); Për qëllime mjekësore të dyja **bimët** i kanë vlerat e njëjta. (Kada je lečenje u pitanju obe biljke imaju istu važnost (su pojednako značajne).)

h) kada je određena zavisnom odredbenom rečenicom kojom se nešto ističe. Takvom odredbenom rečenicom se ističe ili izdvaja imenica u glavnoj rečenici.

Nuk dihet me siguri **moti** kur lindi Skënderbeu. (Ne zna se tačna godina kada je rođen Skenderbeg.) (Agaliu et. al. 2002: 125)

Më në fund **vajza**, që ishim duke pritur për më shumë se 30 minuta, erdhi. (Konačno devojka, koju smo čekali više od 30 minuta, je stigla.)

Odredbenu funkciju može da ima neki prilog ili imenica sa predlogom.

Mbasi mori frymë thellë, u lëshua në **kolltukun** pranë. (Nakon što je duboko udahнула, spustila se u fotelju koja se nalazila pored nje.) (Agaliu et. al. 2002:125)

i) u frazeološkim izrazima

U frazeološkim izrazima fiksirano je mesto imenice. Promena vida imenice u tom slučaju nije dozvoljena, jer bi uticala na samo značenje frazeološkog izraza i njegovo nerazumevanje. Frazeoloških izraza sa imenicama u određenom vidu ima mnogo manje u odnosu na izraze čiji su konstituenti imenice u nedoređenom vidu.

më zë gjumi (spava mi se), *jap fjalën* (dati reč), *mbyll gojën* (začutati, začepiti, neprogovarati), *vras mendjen* (grozničavao razmišljati, ubiti se od razmišljanja), *më merr malli* (nedostaje mi; čeznem (za nekim, nečim))

Upotreba vlastitih imenica u neodređenom vidu

Primarna upotreba vlastitih imenica je u određenom vidu. Kako svako ljudsko biće predstavlja univerzalnu jedinku, ta univerzalnost je u mnogim jezicima koji imaju ovu gramatičku kategoriju nužno dovela do toga da se vlastita imenica uvek upotrebljava u određenom vidu. U albanskom jeziku vlastita imenica se može pojaviti u neodređenom vidu u sledećim slučajevima:

a) kada je imenica u funkciji apozicije neke druge imenice u rečenici koja je u određenom vidu: Në fshatin **Osnat** kanë ardhur shumë turistë. (U selo Osnat stiglo je mnogo turista.)

b) kada je u funkciji predikatske odredbe subjekta ili objekta u rečenici:

Mua më quajnë **Ravenar**. (Zovem se Ravenar.; *bukv.* Zovu me Ravenar.)

Të gjithë e quanin **Alek**. (Svi su ga zvali Alek.)

Ovo pravilo mogli bismo mogli pojednostaviti i reći da se uz glagol *quaj* (zvati) /*quhem* (zvati se) vlastita imenica uvek potrebljava u neodređenom vidu. Ukoliko stoji uz glagol *jam*, uvek se upotrebljava u određenom vidu, kao na primer: Unë quhem **Edmond**. Unë jam **Edmondi**.

Uz ovo pravilo je bitno staviti napomenu „da će, ukoliko uz glagol *jam* stoji imenica koja nije vlastita, imenica uvek biti u neodređenom vidu”. Takva imenica će biti deo imenskog predikata i spadaće pod pravilo br.1. koje navodimo u daljem tekstu.

c) u vokativu. Kada nekoga dozivamo upotrebićemo uvek vlastitu imenicu u nedređenom vidu: O, Anton, eja këtu! (O, Antone, dođi ovamo!)

Martë! Martë, e dashur, të pres poshtë! (Marta! Marta, draga, čekam te dole!)

d) kada imenici prethodi pridev: I ziu Petrit ç'pësoi! (Crni Petrit, šta ga je snašlo!) (Agalliu et. al. 2002:126)

Pravilo bi moralo da bude dopunjeno objašnjenjem da je reč o poimeničenom pridevu u albanskom (pridevi u albanskom jeziku mogu biti muškog i ženskog roda sa pretpozitivnim članom ili bez njega, tipa – *i zi*, *e zezë* (crni, crna), *i gjatë/ e gjatë* (visok/visoka; dugačak/dugačka), *xheloz/xheloze* (ljubomoran, ljubomorna) i sl.). Uglavnom su u pitanju poimeničeni pridevi: *i gjori*, *i shkreti*, *i mjeri*, *i ziu* (jadni, siroti, crni), *e gjora*, *e shkreta*, *e mjera*, *e zeza* (jadna, sirota, crna), koji se upotrebljavaju kada izražavamo žaljenje, saosećanje prema nekome i njegovom stradanju u apstraktnom i konkretnom smislu.

E gjora **vajzë**. (Jadna (sirota) devojka.)

E mjera **nënë**! (Jadna (sirota) majka!)

I shkreti **mbret**. (Jadni (siroti) kralj.)

Ali i bilo koji drugi poimeničeni pridev, kao na primer: i madhi (veliki) “I madhi Eljon” (veliki Eljon), i bukuri (lepi) “I bukuri Artan” (lepi Artan) itd.

e) kada imenici prethodi predlog *në* ili *prej*, od kojih se prvi semantičko-sintaksički slaže sa akuzativom a drugi sa ablativom.

U nisa *për në Selanik*. (Krenuo sam u Solun.); A mos vjen *prej Vlore?* (Dolaziš iz Valone?)

Prej Shkodre, prej Tirane, prej Puke... (iz Skadra, Tirane, Puke...)

Mišljenja smo da ovakvo pravilo nije najjasnije objašnjeno. Objašnjenje koje bi svakako dovelo do boljeg razumevanja i primene ovog pravila je – da će, ukoliko se imenica upotrebljava u akuzativu sa predlogom *në*, a nije bliže određena nekom odredbom, uglavnom atribuskom, ili prisvojnom zamenicom koja je prati, biti u neodređenom vidu, kao npr.:

Pjata është *në tryezë*. (Tanjir je na stolu.); Librat janë *në çantë*. (Knjige su u torbi.); Ai jeton *në Romë*. (On živi u Rimu.);

U regjistruan *në shkollë*. (Upisali su se u školu.) - Primer gde imenicu ne prati odredba i ona je data u neodređenom vidu.

U regjistruan *në shkollën* e mesme. (Upisali su se u srednju školu.) - Primer gde imenicu prati odredba, dok je imenica u određenom vidu.

Ukoliko imenicu prati prisvojna zamenica biće upotrebljena u određenom vidu: Librat janë *në çantën* time. (Knjige su u mojoj torbi.)

Čak i u rečenici “Ai jeton në Itali” (*On živi u Italiji*), imenica Italija kojom se označava univerzalni pojam, samo jedan te vrste tj. država koja može biti samo jedna, nikako više njih, se upotrebljava u neodređenom vidu. U tom slučaju doživljava se samo kao opšta lokacija.

U slučaju predloga *prej* i upotrebe imenice u neodređenom vidu u ablativu, treba istaći da će, kada se predlog *prej* nalazi ispred imenice koja označava ime nekog grada ili mesta, imenica uvek biti u neodređenom vidu. Za većinu osoba koje uče albanski jezik kao strani, ovakva upotreba koja zahteva

neodređeni vid imenice može biti vrlo zbunjujuća i nelogična. Zašto bi se konkretno mesto (u ovom slučaju konkretan grad) doživljavalo kao nešto neodređeno kada i jedno od pravila za upotrebu određenog vida nalaže da, kada su u pitanju univerzalni pojmovi, imenica mora biti upotrebljena u određenom vidu?

Jedan od odgovora na ovo pitanje bi mogao biti da je u pitanju konstrukcija kojom se naglašava samo kretanje, polazak iz jedne tačke, pa se mesto iz kojeg se kreće doživljava kao opšta lokacija. Kao i u prethodnom slučaju – *në Itali* (u Italiji), sa značenjem negde u Italiji, *prej Puke*, *prej Beogradi*, *prej Tirane* (iz Puke, iz Beograda, iz Tirane), sa značenjem iz tog grada bez preciziranja odakle konkretno. Još jedna upotreba date konstrukcije (sa predlogom *prej*) je obavezna kada ističemo da je neko porekom, rodom iz nekog grada ili mesta, kao na pr.: *Jam prej Beogradi*, *prej Tirane*, *prej Dragashi* (iz Beograda sam, iz Tirane sam, iz Dragaša sam...), pored upotrebe konstrukcije *nga* + imenica, *jam nga Beogradi*, *nga Subotica*, *nga Saranda*³ (Iz Beograda, iz Subotice, iz Sarande sam). Svima koji albanski jezik uče kao strani treba dosta vremena da usvoje ovo pravilo, pa se uglavnom mogu čuti rečenice: *Jam prej Beogradit*, *prej Prishtinës*, *prej Çaçakut*... što je nepravilno.

Jam prej Beogradi, *prej Prishtine*, *prej Çaçaku*... (iz Beograda sam, iz Prištine, iz Čačka...)

f) kada se imenica upotrebljava kao odredba u ablativu i kada stoji uz imenicu koja je u neodređenom vidu: *mjaltë Berati* (beratski med), *fasule Korçe* (korčanski pasulj), *djathë Shkodre* (skadarski sir), *vaj Sarande* (sarandsko ulje) itd.

U svim ostalim slučajevima vlastita imenica će biti upotrebljena u određenom vidu: **Blerta** dhe **Ana** kanë dalë për shëtitje. (Bljerta i Ana su otišle u šetnju.)

Upotreba imenice u određenom vidu može biti uslovljena i njenim uopštenim značenjem. Imenica koja označava predmet ili živo biće se doživljava kao predstavnik grupe, kao entitet koji poseduje sve karakteristike grupe kojoj pripada i samim tim se percipira kao nešto određeno i poznato. Kao na primer: **Njeriu** është njeri. (Čovek je čovek.)

Upotreba imenice u neodređenom vidu:

1. Imenica se upotrebljava u neodređenom vidu kada je deo imenskog predikata, kao npr.: *Ata janë studentë të rregullt*. (Oni su redovni studenti.); *Ai është shkrimtar* i njohur. (On je poznati pisac.)

2. kada je u funkciji predikatske odredbe

³ Konstrukcija predlog *nga* + imenica u nominativu određenog vida je normativnija i češća u jezičkoj upotrebi u odnosu na konstrukciju *prej* + imenica u ablativu neodređenog vida (Čeliku et. al. 2004).

Atë e kam **mik**. (On mi je prijatelj.; *bukv.* Njega imam za prijatelja.); E kanë zgjedhur **kryetar**. (Izabran je za predsednika.)

Çeliku i autori (Çeliku et. al. 2004) kao pravilo navode da se imenica mora upotrebiti u neodređenom vidu ukoliko ispred nje stoji glagol *jam* i označava nečije zanimanje: *Natasha është gazetare* (Nataša je novinarka.), *Alberti është dentist* (Albert je zubar.). Da ukoliko ispred imenice stoji glagol *kam*, imenica mora biti upotrebljena u neodređenom vidu: Ajo ka **sy** të bukur (Ona ima lepe oči.); Ai ka **këmbë** të gjata (On ima dugačke noge.) i sl.

3. kada je imenica u funkciji odredbe (uvek u albativu) neke druge imenice sa kojom čini deo sintagme. Po svom značenju takva imenica se približava značenju prideva:

mish bibe (ćureće meso), *këngë dasme* (svadbena pesma), *vaj kungulli* (bundevino ulje);

4. u nekim frazeloškim izrazima, koji su obično formirani od glagola i imenice.

marr frymë (disati), *heq dorë* (odustati, dići ruke), *ngul këmbë* (insistirati; biti uporan u nečemu); *ndryshoj mendim* (promeniti mišljenje), *vë bast* (kladiti se (biti siguran da je nešto baš tako).

Promena vida imenice u ovakvim konstrukcijama tj. frazama nije dozvoljena. Ipak, imenica može biti upotrebljena u određenom vidu u okviru konstrukcije u izričnoj ili složenoj rečenici, ali tada nema ni frazeološku formu niti značenje. Reč je o slobodnoj sintagmi: *më jep dorë* (pomaže mi) – *më jep dorën* (daje /pruža/ mi ruku); *heq dorë* (odustati, dići ruke (od nekoga ili nečega)) – *heq dorën* (skloniti ruku); *ngul këmbë* (insistirati) – *ngul këmbën* (ukopati se u mestu, stati)

Ma **jep dorën!** Duhet të kalojmë rrugën. (Daj mi ruku! Treba da pređemo ulicu.); **Heq dorë** nga provimi/ nga dashuria. (Odustajem od ispita/ od ljubavi (dižem ruke od ljubavi).); (Heq) **Hiqe dorën!** –Skloni ruku!; Nuk e **heq dorën** nga celulari. (Ne skida ruku sa telefona.)

5. U odričnim rečenicama

As **gur**, as **mur**. (Niti kamen niti zid.); S'ka **shpresë** për të. (Nema nade za nju.); S'kam **kohë**. (Nemam vremena.); Në rrugë s'kishte **njeri**. (Na ulici nije bilo ljudi.)

Odrična rečca *s', nuk, as (ni, ne, niti)*, po mišljenju, albanskih gramatičara, imenici uz koju stoji daje neodređeno značenje (vidi Agalliu et. al. 2002).

6. Kada iskazuje neodređeni deo materije tj. kada ima partitivno značenje. U pitanju su imenice koje označavaju materiju, entitet koji se ne može brojati niti deliti (u opštem smislu ovog značenja).

pi ujë (piti vodu), *një litër vaj* (litar ulja), *dyqind gramë domate* (dvesta grama paradajza), *një copë bukë* (parče hleba), *dy kilogramë ullinj* (dva kilograma maslina)...

b) uz neodređenu zamenicu *ca* (nekoliko, nešto)

Nga larg dëgjoheshin *ca zëra*, të dobët si zukatje mizash. (U daljini su se čuli neki glasovi, prigušeni kao zujanje muva.) (Agalliu et. al. 2002:128).

c) partitivno značenje imaju i imenice koje označavaju prirodne pojave.

bie borë (pada sneg), *bie shi* (pada kiši), *është vapë* (velika je vrućina, sparno je),

po obliku neodređenosti ovoj grupi se približavaju imenice koje stoje iza glagola *kam* i imaju funkciju objekta: *kam vëlla dhe motër* (imam brata i sestru), *kam etje* (žedan sam; *bukv.* imam žed), *kam frikë* (plašim se; *bukv.* imam strah), *kam nënë dhe baba* (imam majku i oca)...

Moramo naglasiti da su i ovakve konstrukcije zbunjujuće za one koji uče albanski jezik. Konstrukcije: *kam uri* (gladan/na sam), *kam frikë*, *kam etje* i sl. se od strane učenika doživljavaju kao fraze i koje se kao takve i memorišu, dok se konstrukcije *kam nënë*, *kam baba*, *kam vëlla*... doživljavaju kao nešto potpuno nelogično s obizrom da označavaju univerzalan entitet i nešto određeno (imamo samo jednu majku, za koju znamo ko je kao i u slučaju ostalih članova porodice). I ovakve konstrukcije spadaju u pravilo glagol *kam* + objekat (imenica u neodređenom vidu).

7. U poređenjima

Luftan si **luan**. (Bori se kao lav.) (Agalliu et. al. 2002:129); *Është e bukur* ru si **kukull**. (Lepa je kao lutka.); I fthothë si **akull**. (Hladan kao led.)

Autori gramatika ističu kako je imenica u konstrukcijama koje ukazuju na poređenje u neodređenom vidu jer se doživljava kao neodređeni predstavnik klase živih bića ili predmeta sa svim njihovim karakteristikama, kao jedan od članova grupe ili skupa, pa se u tom vidu doživljava kao neodređen. Ovakvo objašnjenje je vrlo logično. I samo markiranje poređenja je dovoljno jasno kao objašnjenje za upotrebu imenice u neodređenom vidu. Problem nastaje kada se u tekstovima ili aktivnoj upotrebi od strane sagovornika (koji su izvorni govornici albanskog jezika) upotrebe konstrukcije kod kojih je takođe markirano poređenje a imenica je upotrebljena u određenom vidu, a sama konstrukcija gramatički i semantički ispravna, kao na primer:

1. I fortë si **çeliku**. (Jak kao čelik.); 2. I shpejtë si **era**. (Brz kao vetar.); 3. Shkojnë si **qeni** me **macen**. (Slažu se kao pas i mačka.)

Jedno od objašnjenja bi moglo biti da se entiteti koji su jedinstveni, koji se ne doživljavaju kao predstavnici grupe ili skupa, doživljavaju kao nešto vrlo određeno i da u tom slučaju markiranost poređenja nema toliko bitnu ulogu, pa je imenica u tom slučaju uvek u određenom vidu. Ukoliko pogledamo primere 1., 2. i 3. rekli bismo da je takvo objašnjenje tačno i da se može primeniti univerzalno u svakoj sličnoj situaciji. Ono što zbunjuje su primeri “i ftohtë si akull” i “i fortë si çeliku”. U oba primera u pitanju je entitet koji se po našem mišljenju, doživljava kao neodređen- *led* (entitet koji nema precizno

određene granice niti oblik i nije predstavnik klase) i *čelik* (za koga važi sve kao i za prethodno pomenuti entitet). Ukoliko se *led* npr. doživljava kao prirodna pojava zašto onda u poređenju ova imenica nije data u određenom vidu?

U primeru “Një njeri që vetëm për vete mendon, është si **druri** që pemë kurrë s’ lëshon.” (Čovek koji misli samo na sebe je kao voćka koja nikada ne rađa (ne daje plod).). Upotreba imenice u određenom vidu se može objasniti time da se imenica doživljava kao predstavnik svoje klase (svaka voćka/drvo), ali još jedan razlog može biti i postojanje odredbe koja je data u rečenici i koja je bliže određuje.

U trenutku kada učenik pomisli da je pronašao objašnjenje za upotrebu imenice u određenom vidu kada je poređenje u pitanju vrlo često nailazi na primere koji anuliraju objašnjenje i ponovo ga vraćaju u stanje neodoumice. Npr.: Njeriu që vetëm për vete punon, është si **një dru** që pemë s’ lëshon. (Čovek koji radi samo za sebe je kao voćka koja ne daje ploda.).

Imenicu prati odredba (*që pemë s’ lëshon*) a ona je data u neodređenom vidu, a imenica se takođe može shvatiti kao predstavnik klase. Odgovor na ovaj problem sigurno daje semantika i fokusiranje na markirani član u rečenici. Ukoliko uporedimo rečenice:

Një njeri që vetëm për vete mendon, është si **druri** që pemë kurrë s’ lëshon.

Njeriu që vetëm për vete punon, është si **një dru** që pemë s’ lëshon.

Uočićemo da u prvoj rečenici imamo imenicu u neodređenom vidu **një njeri** + *si druri* (imenica u određenom vidu), dok je u drugoj navedena imenica u određenom vidu **njeriu** + *si një dru* (imenica u neodređenom vidu). Stiče se utisak da vid imenice zavisi od celokupne semantike rečenice i konstituenta (imenice) koji je akcentovan u rečenici. Naše mišljenje je da akcentovanost sa sobom nosi neodređeni vid, jer je imenica upotrebljena u neodređenom vidu izdvojena po nekoj svojoj karakteristici i na taj način naglašena.

Një njeri që vetëm për vete mendon, është si **druri** që pemë kurrë s’ lëshon. (**Jedan čovek (pojedinač)** koji misli samo na sebe je kao **voćka** (kao svaka voćka, kao sve voćke) koja ne daje ploda.)

Njeriu që vetëm për vete punon, është si **një dru** që pemë s’ lëshon. (**Čovek (svaki čovek)** koji radi samo za sebe je kao **jedna voćka** koja ne daje ploda.)

Uočili smo takođe da nijedna od gramatika koje smo koristili prilikom pisanja ovog rada nema primere za upotrebu imenice u određenom vidu kada je poređenje u pitanju, a takvih primera ipak ima. Jedan broj njih se može naći u Rečniku albanskog jezika (FGJSH 2006) - *i shpejtë si shigjeta (rrufeja)* (brz kao strela (munja)) itd.

Navešćemo još jedan primer upotrebe imenice u neodređenom vidu. Ukoliko u sintagmi broj stoji ispred imenice, imenica mora biti u neodređenom vidu. Npr.:

Në klasë janë 30 *studentë*. (U učionici je 30 studenata.)

Për *pesë minuta* jam atje. (Za pet minuta sam tamo.(Stižem za pet minuta.))

Ni u jednoj gramatici koju smo koristili nije dat nijedan primer upotrebe imenice u određenom vidu ako ispred nje stoji broj. Takvih slučajeva ima i uglavnom su uslovljene opštim rečeničnim kontekstom ili odredbom koja stoji uz sintagmu. Evo jednog primera: “Ai ka shtuar se **dy qeveritë**, ajo katalanase dhe ajo iberike, mund të diskutojnë nivelin e autonomisë, por Europa është një klub kombesh dhe është e papranueshme që të ekzistojë një ndarje që lidhet me rajonin. (Dodao je da *dve vlade*, katalonska i iberijska, mogu da raspravljaju o nivou autonomije, ali da je Evropa skup nacija i da je nedopustivo da postoji podela koja se vezuje za region.)⁴

Kako je u samom tekstu tj. članku (koga ne navodimo u celini) već objašnjeno da je reč o problematici koja se tiče odnosa dveju vlada, one su prilikom narednog pominjanja date u određenom vidu. Kontekst je taj koji je u konkretnom slučaju uslovio upotrebu imenice u određenom vidu. Ovde ćemo se zaustavi kada je navođenje pravila za upotrebu neodređenog vida u pitanju, jer je ostatak pravila jasno objašnjen i nema nikakvih izuzetaka koji bi doveli do problematike prilikom usvajanja značenja pravila upotrebe vida imenice.

Zaključak

Učenje stranog jezika je, ukoliko nije reč o ranom dečijem uzrastu, tradicionalno usmereno na učenje i poznavanje gramatičkih pravila. Njihovo poznavanje omogućava i razumevanje sistema funkcionisanja datog jezika na više različitih nivoa. Ipak, samo razumevanje funkcionisanja jednog takvog sistema bez fokusa na značenje jedinca koje čine takav sistem, nije dovoljno. Ellis (Ellis) ističe da je sam termin „fokus na značenje” dvosmislen i da podrazumeva semantičko i pragmatičko značenje. Kada je semantičko značenje u pitanju u samoj nastavi predavač i učenik mogu tretirati jezik kao objekat i funkcionisati kao nastavnik i učenik. Kada je reč o pragmatičkom značenju potrebno je da jezik posmatraju kao oruđe komunikacije i da funkcionišu kao komunikatori (Ellis 1990). Gramatička kategorija vida nominala u albanskom jeziku se od strane učenika kojima je srpski jezik maternji doživljava kao veoma teška za razumevanje upravo zbog pragmatičkog značenja.

⁴ Primer je uzet iz članka koji je preuzet sa interneta, pristupljeno 19.11.2017. sa <http://27.al/pavaresia-e-katalonjes-juncker-jam-shume-shqetesuar/>

Za pravilno razumevanje kategorije vida nominala poznavanje gramatičkih pravila njegove upotrebe je nužno i predstavlja prvi, osnovni korak, ali nedovoljno. Tome u prilog svedoči situacija da studenti vrlo brzo nauče sva pravila upotrebe nominala u oba vida, onako kako su navedena u gramatikama savremenog albanskog jezika, ali da su do završnih godina studija, i vrlo često i nakon toga, u nedoumici da li je oblik koji su upotrebili u rečenici (diskursu) ispravan. Pored pravila koja su navedena u gramatikama, postoje i mnogobrojni izuzeci koji se samo delimično mogu objasniti gramatičkim pravilima. Pravilna upotreba nominala u neodređenom/određenom vidu zahteva poznavanje čitavog niza komunikacijskih nivoa koji ovaj jezik poseduje, pramatičkog značenja, dok bi se kao najznačajniji element izdvojila sposobnost svakog pojedinca da kombinuje gramatičko, semantičko i pragmatičko značenje jezičke jedinice nominala.

Bibliografija

- Agalliu, Fatimir, Angoni, Engjëlli, Demiraj, Shaban, Dhrimo, Ali, Hysa, Enver, Lafe, Emil & Likaj, Ethem. (2006). *Gramatika e gjuhës shqipe (Vëllimi I). Mofologjia*. Tiranë: Akademia e Shkencave e Republikës së Shqipërisë/Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë.
- Beci, B. (2010). *Gramatika e gjuhës shqipe për mësuesit e gjuhës shqipe*. Tiranë: EDFA.
- Cullen, R. (2008). Teaching grammar as a liberating force. *ELT Journal*. 62:221-230
- Çeliku, Mehmet, Karapinjalli, Mustafa & Stinga, Ruzhdi. (2004). *Gramatika praktike e gjuhës shqipe*. Tiranë: Botimet Toena.
- Demiraj, Sh. (1971). *Morfologjia e gjuhës së sotme shqipe*. Prishtinë: Enti i Teksteve dhe i Mjeteve Mësimore i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës.
- Ellis, R. (1990). Principles of Instructed Language Learning, Приступљено 11.08.2018. ca https://asian-efl-journal.com/sept_05_re.pdf
- Ellis, R. (2003). *Task-based language learning and teaching*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Ellis, R. (2006). Current issues in the teaching of grammar: An SLA perspective. *TESOL Quarterly*, 40:83-107
- Hewson, J. (1972). *Article and Noun in English*. The Hague: Mouton.
- Hoang Mai, Luu, Thi Bich Ngoc, Luu & Trong Tuan, Luu (2013). Teaching English through Principles of Instructed Language Learning, Приступљено 12.08.2018. ca <http://www.academypublication.com/issues/past/tpls/vol03/04/08.pdf>
- Linguam, P. (2012). Gramatical syllabus and EFL textbooks: The need for consciousness-raising activities, Приступљено 15.07.2018. ca *Per Linguam* 2012 28(1): 111-116 <http://dx.doi.org/10.5785/28-1-123>,
- Long, M. (1991). Focus on form: A design feature in language teaching methodology. In K. de Bot, R. Ginsberg, & C. Kramersch (Eds.), *Foreign language research in cross-cultural perspective* (pp. 39-52). Amsterdam: John Benjamins.

- Master, P. (1997) The English article system: Acquisition, function, and pedagogy. *System*, 25 (2), 215-232.
- Miller, J. (2005). Most of ESL students have trouble with the articles. Приступљено 10.08.2018. са <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ903889.pdf>.
- Paulston, C & M Bruder. (1976). *Teaching English as a second language: Techniques and procedures*. Cambridge, MA: Winthrop, Приступљено 15.07.2018. са <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED153499.pdf>
- Пипер, П. и Клајн, И. (2014). *Нормативна граматика српског језика (друго, измењено и допуњено издање)*. Нови Сад: Матица српска.
- Sinclair, J. (1991). Lexical grammar. Приступљено 11.08.2018. са <http://donelaitis.vdu.lt/publikacijos/sinclair.pdf>
- FGJSH (2006). Fjalor i gjuhës së sotme shqipe. Akademia e Shkencave e Shqipërisë/ Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë. <http://www.fjalori.shkenca.org/>

Merima Krijezi
Predrag Mutavdžić

On the Rules of the Use of Indefinite and Definite Article of Noun in Albanian

Summary

In addition to universals, each language has its own specifics that identify it as a special, universally recognizable language for all speakers of that particular language, as well as those who learn that language as a second or foreign language (L2).

Gramatic category of the definite and indefinite form of the noun is a category that exists in many Indo-European languages, including Albanian, while Serbian is distinguished by the absence of this grammatical category. Such a distinction certainly makes the grammatical category of the definite and indefinite form of the noun in Albanian language and its proper use in students who are native speakers of Serbian very difficult and complex, and as such leads to a large number of errors in verbal and orthographic production. In our paper, we have outlined the most important rules for the use of denominations in an indefinite and definite form, as given in the grammars of modern Albanian, and sought to point out the need to supplement such rules with additional grammatical as well as semantic and pragmatic explanations.

Key words: indefinite and definite article of noun, methodology of teaching, errors, mistakes, Albanian, Serbian